ANVIOÙ HON LEC'HIOÙ (20)

hen-. Bed ar protiklegoù en lec'hanvadurezh Breizh zo ur bed ec'hon… Sede, *hen-* unan eus an elfennoù proklitek puilh en hon lec'hanvadurezh. *Hen-* evel prokliteg zo anavezet en anvioù parrouzioù evel *Henbont* (*hen* + *pont*) pe evel *Hengoad* (*hen* + *koad*). Gant an div skouer-mañ e komprener ez eus ur blotadur goude *hen-*. An div-se ne oant ket parrouzioù kentidik : *Hengoad* a oa lod eus *Planiel*, ha *Henbont* (a oa *Henpont* en XIIvet kantved), alies *an Henbont*, a oa lod eus *Sant-Karadeg* a oa bet distaget diouzh *Kaodan*. C'hoazh un doare pompinelloù rusian… *Hengoad* (a oa *Hengoet* en 1330) en deus breudeur en Kembre, lec'h ma kaver meur a *Hengoed* (diwallit, ne vez ket distaget */hɛngoɛd* met */hɛngojd/*, touellus ar reizhskrivadur). Anat zo meur a *Henbont* en Kembre ivez. Just un evezhiadenn : dont a ra *pont*, en div yezh, diouzh al latin *pons* (*pontem* en akuzativ), met ni, amañ, hon eus lakaet anezhañ da vezañ gourel, *ar pont* a lârer, ha Kembreiz o deus lakaet anezhañ da vezañ benel, *y bont* a lâront. Kement-mañ a ziskouez e oa *pont* ur ger nepreizh (« neutre » mar karit) pan eo bet amprestet gant Predeniz. Ur ger diwezhañ diwar-benn *pont* : an amprest zo displeget dre ma oa un neveziñ teknik gantañ, arc'hoù a-us d'an dour (pe unan nemetken !), rak ar pontoù (lod ac'hanomp a lâr ar poñchoù) en hon broioù a oa berroc'h ha graet gant pezhioù koad hir ha kalet, hag abalamour da se zo anv eus anvioù lec'hioù gant *Pont-Prenn*, a-blasoù. Pontoù a oa un dalvoudegezh lezennel bras en amzerioù kozh.

Koad, pont, bezañ hon eus un anv all, anavezet mat gant ar reoù ac'h a da dapout ar vag-treizh en Rosko : *Henvig*, da lâret eo *hen* + *gwig*. *Henvig* a oa ul lod eus *Taole*, ha klaoustre e vije bet distaget /*hɛnouik*/ ma vije bet kavet en Treger ! En tu ar reter hon eus ivez *Henvoustoer* (*Hemonstoir* war ar panelloù) hag a oa *Hedmonstoer* en 1426 (*Hed-* evit *Hen-* ?). Ar stummoù kozh a c'hall bezañ en gaou ivez. Sede fur eo gortoz kaout elfennoù all. Ar memes tra gant *an Hengleuz* (da lâret eo *Le Hinglé*) hag a ro stummoù hon lak da gaout douetañs, un disterañ : *La Higneys* er XIVvet kantved, *Le Hengué* en 1513 hag *Hingleyo* en 1516. Daoust da se, Tanguy ha Vallerie (ha me ivez) a wel en anv unan o tont eus *henklāδ*, da lâret eo *hen* + hendad *kleuz* (zo *clawdd* en kembraeg, *kledh* en kerneveureg) hag a ziskoueze ar foz. Herie ar ger *kleuz* en deus kemeret ster ar savenn douar gant mein (alies en stumm ur vogerenn gant douar war benn a-blasoù, evel en Treger Vihan). Hag ur ger *klaz* all zo, kar d'ar ger *kleuz*, met gant un *a* berr, ar pezh en deus sikouret miret an *a*… Anavezet eo an droienn *digeriñ klaz* « ouvrir la voie », da skouer. Marteze eo ar memes *klaz*-se hag a gaver er ger *kleze* (a oa *clezeff* en krennvrezhoneg) diwar **kladhebo-* (cf. an heniwerzhoneg *claideb*). An dibenn zo miret mat er gwenedeg hengounel *kleañ* (evit *klezeñv*). Ar c'herneveureg en deus *cledhe* hag ar c'hembraeg *cleddyf*. An hollad gerioù-se a ziskouez ar wrizienn **kladh* « trancher, creuser, frapper ».

Met dedennusoc'h zo gant *Henant-Bihan* ha *Henant-Sal* : div barrouz herie hag a oa unan hepken gwezhall, *Henant* (skrivet *Henan* ivez, met reizh eo en istor ar brezhoneg kaout ar pebeil *-an/-ant*), hag a oa lod eus *Plurien*. Evel-se *Henant-Bihan* a oa *Henantbian* en 1139, *Henant-Sal* a oa *Henant Sal* en 1213.

E-barzh en *Henant* e weler sklaer eo un anv-den. Dres evel en un anv all, *Henon* (a oa *Henon* en 1274, 1371), hag a oa lod eus *Plevig* (*Plémy* war ar panelloù). Lod a lak douetañs war ar fed e vefe un anv-den ivez, met ret eo derc'hel soñj eo *-on* un dibenn puilh-mat en anvioù-tud. Moarvat eo dre ma soñj d'ar re-seoù eo *hen* un anv-gwan hepken. Marteze, met bezañ zo ur reolenn en brezhoneg, hag en ur bern yezhoù all, keltiek pe get, eo statud ar gerioù bezañ holl anvioù, war-bouez reoù zo, evel just. Sede *Hen* a oa, peuzsur, un anv, koulz hag un anv-gwan. Soñjomp ivez eo *Hen* un anv familh puilh a-walc'h a-blasoù en bro Gwened (*Le Hen*, peurvuiañ).

Evel prokliteg e kaver *hen-* en un toullad anvioù lec'hioù bihan, lod anavezet mat : evel-se zo meur a *Hellez* (ar Faoued, Gourin, Langedig, Plouharnel, Bolazeg, Dineol, Penn-ar-C'hrann, Sant-Ijo, Plusulian, Tremargad, hag all, hag all…) hag a zo en gwir *hen* + *lez*. Reizh eo en brezhoneg kaout an disoc'h *-ll-* diwar *-nl-*. Lezenn hon fonologiezh, daoust da reoù Langedig ha Plouharnel derc'hel bev mat ar c'houblad *-nl-*.

Ar ger *lez*, hennezh, ur ger kozh ha pouezus, a dro ar galleg « cour » n'eo ket ar porzh, met al lec'h ma vez kemeret divizoù politikel, barnel, lezennel, etc. Gwezhall, en dielloù e oa troet gant ar ger latin *aula*. Hag en amzerioù koshañ e oa da gentañ *lez* al lec'h ma oa ar roue, ar brientin (pe nobl m'eo gwell ganeoc'h) o chom hag oc'h ober war-dro e vadoù hag e vadoberezh (a-wezhioù !). Alese gerioù

kozh strollet gant *lez* : *lez-varn* « tribunal », da skouer. *Ober al lez* « faire la cour », un droienn dispredet herie ? Dont a ra just a-walc'h eus boazioù an dud o vont da loaviñ ar roue pe ar priñs, ha goude loaviñ ur plac'h pe ur paotr… dres evel an droienn c'hallek. Buhez kenstur an troiennoù !
Gant Gwenediz e vo kavet alies ar stumm *liz* evit *lez*, ha se zo ur stumm koshoc'h a-fet ar fonologiezh en hon istor yezhel.
Ha ma zo un *henlez* bennaket oc'h sur da gaout ul *leznevez* ken bennaket all, evel en Sant-Teve, en kichen kêr Wened.
Met meur a *lez* all zo : unan a verk glann un dour (soñjit en anv *Lezaon*, en Sant-Segal, war c'hlann an Aon), unan all a adkaver er ger *kroazlez*… Gerioù mat da studiañ.
Met ouzhpenn bezañ prokliteg en deus bet hon ger e vuhez evel ger dizalc'h, hag herie c'hoazh eo anavezet mat en stumm an derez-uhelañ (ma digarezit evit an termen gramadegel !) : *henañ*. Ar pezh a oa *Henaff* en e stumm krennvrezhoneg ha chomet evel-se en anvioù familh (soñjit en ur merk pastez-kig brudet eus tu Bro-Vigoudenn !). An droienn anavezetañ, moarvat, eo *mab henañ* « fils aîné », disatget alies evel pan vije skrivet *mapenañ* (ar pezh a ziskouez zo eus an *h-*, evel just). Kavet e vez ivez *mab/merc'h etre-henañ* « cadet de trois enfants » pe c'hoazh *hanter-henañ* gant ar memes ster.
Dont a ra hon *hen-* diwar ur wrizienn gozh *sen-* (gwrizienn indezeuropek, ar pezh a sinifi eo boutin d'ar braz eus holl yezhoù Europa), gant *s-* kozh o vont da *h-* (ar pezh zo ar reolenn er yezhoù predenek, soñjit er ger *heol* keñveriet gant al latin *solis*). Ar wrizienn *sen*-se a gaver en amprest *sened* « sénat », gant *senedour* « sénateur », ha mat goût zo ur ger all, kozh hennezh, o tont war-eeun eus *hen-*, *henaour* hag a dalv en e ster koshañ « an hini henañ » hag a dalvez ivez kement ha « sénateur ».
Ha peogwir omp gant termenoù lezennel, sede unan zo aet : *henañvelezh*, a oa *henaffalaez* en 1464, gant ar ster « droit d'aînesse ».
Un evezhiadennig : lod anvioù sent, kalzik o tont eus Iwerzhon gozh, savet war ar wrizienn *sen-* o deus miret mat o *s-* orin. Da skouer *Segal* hag a oa *Sengar* en 1398 c'hoazh (aet da *Segall* nebeut war-lerc'h, en 1405 ; *Sengar* : *sen* + *kar*). Hervez Bernard Tanguy, eo gwirheñvel e vefe un adstumm eus an anv *Senan* (= *sen* + *-an*). *Sengar*, e-unan, a c'hallfe bezañ un doare hipokoristeg, pe gentoc'h ur stumm anv kemeret lec'h un hipokoristeg, un tammig evel *Senoc* ? Bezomp soñj zo anv eus ur c'henderv da sant Samson en e *vita* gozh : *Henoc*, o tiskouez *sen-* aet da *hen-* gant an dibenn *-oc* aet da *-eg* en brezhoneg modern, miret *-og* a-wezhioù, koulskoude. An hengoun gouezeleg hag an hengoun predeneg kenstur o stummadurioù ? Evel just. Nemet pep tra da vezañ prouet ha kadarnaet.
[da vezañ kendalc'het]

Herve Bihan
[a vo roet en dibenn al lodenn diwezhañ]